

His
toria
scholas
tica

2021
7

Mezinárodní časopis
pro dějiny výchovy a vzdělání

International Review
for History of Education

Národní pedagogické muzeum
a knihovna J. A. Komenského

Technická univerzita
v Liberci

Praha 2021

Historia scholastica

Číslo 2, prosinec 2021, ročník 7

Number 2, December 2021, Volume 7

Vedoucí redaktor *Editor-in-chief*

doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D. (tomas.kasper@tul.cz)

Zástupkyně vedoucího redaktora *Deputy Editor*

PhDr. Markéta Pánková (pankova@nmpk.cz)

Redakční rada *Editorial Board*

prof. PhDr. Martin Holý, Ph.D. (Historický ústav Akademie věd ČR)

doc. PhDr. Dana Kasperová, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)

doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR)

doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze)

Mgr. Magdaléna Šustová (Muzeum hlavního města Prahy)

Dr. Marta Brunelli, Ph.D. (Università di Macerata)

Prof. Dr. Antonella Cagnolati (Università di Foggia)

prof. Dr. Marcelo Caruso (Humboldt Universität Berlin)

prof. Dr. Lucien Criblez (Universität Zürich)

prof. Andreas Fritsch (Deutsche Comenius Gesellschaft)

prof. Dr. Gerald Grimm (Universität Klagenfurt)

prof. Dr. Andreas Hoffmann-Ocon (Pädagogische Hochschule Zürich)

prof. PhDr. Blanka Kudláčková, Ph.D. (Trnavská univerzita v Trnavě)

prof. Dr. Eva Matthes (Universität Augsburg)

prof. Dr. András Németh (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest)

prof. Dr. Jürgen Oelkers (Emeritus Professor Universität Zürich)

prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., dr.h.c. (Historický ústav Akademie věd ČR)

prof. Dr. Simonetta Polenghi, Ph.D. (Università Cattolica del Sacro Cuore Milano)

prof. Dr. Edvard Protner (Univerza v Mariboru)

prof. Dr. Dr.h.c. Ehrenhard Skiera (Univ. Prof. a.D. Europa-Universität Flensburg)

Výkonná redaktorka *Executive Editor*

Mgr. Lucie Krausová (krausova@nmpk.cz)

Vydavatelé *Publishers*

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského

Valdštejnská 20, 118 00 Praha 1, Česká republika, IČ 61387169, www.nmpk.cz

Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Studentská 1402/2, 461 17 Liberec 1, Česká republika, IČ 46747885, www.tul.cz

Obálka a grafická úprava *Cover and Graphic Design*

Pavel Průša

Sazba *Type Setting*

Lucie Krausová

Tisk *Printed by*

Tiskárna PROTISK, s. r. o., Rudolfovská 617, 370 01 České Budějovice, Česká republika

Časopis *Historia scholastica* vychází 2x ročně.

Historia scholastica is published twice a year.

Indexováno v *Indexed in*

Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO, ERIH+, DOAJ

ISSN 1804-4913 (print), ISSN 2336-680X (online)

Číslo registrace MK ČR E 22258

Obsah

Contents

Úvodník Editorial	5	— Tomáš Kasper & Markéta Pánková
Studie Studies	11	Poradenský systém pre voľbu povolania v období socializmu na území Čiech a Slovenska <i>Vocational Guidance during the Period of Socialism in the Territory of Bohemia and Slovakia</i> — Kristína Liberčanová
	35	Učebnice pod kontrolou. Politické ideje jako východisko obsahového vymezení učebnic <i>Textbooks under Control. Political Ideas as a Starting Point for the Ideologisation of Textbooks</i> — Tibor Vojtko
	55	Okresní školní inspektor a počátky státního dohledu nad obecným školstvím v Čechách v letech 1869–1873 <i>District School Inspector and the Beginning of State Supervision over General Education System in Bohemia 1869–1873</i> — Martin Klečacký
	75	Inspektoráty menšinových škol v meziválečném Československu <i>Inspectorates of Minority Schools in Interwar Czechoslovakia</i> — Karel Řeháček
	93	Škola a výchova v Německé demokratické republice <i>School and Education in German Democratic Republic</i> — Gert Geißler
Varia	119	K transformaci vzdělávacích soustav a evaluačních systémů na přelomu tisíciletí — Jaroslav Müllner

Varia

- 139 Inspektor, nebo ochránce? Působení Čeňka Kramoliše jako okresního školního inspektora v době první světové války na Hranicku
— Helena Kovářová
- 157 Jan Amos Komenský v Lešně. Tradice, odkaz a inspirace do roku 2019
— Kamila Szymańska
- 165 Nezapomenuté místo posledního spočinutí: Umění a kultura Komenského muzea v Naardenu
— Hans van der Linde
- 171 Komenský v Rusku: O tradicích a perspektivách rozvoje ruské komeniologie
— Světlana Markovna Marčuková
- 177 Vzpomínka na Eduarda Šimka (22. 2. 1936 – 21. 7. 2021)
— Magdaléna Faltusová a kolektiv

Recenze**Book reviews**

- 183 Trojice knižních novinek z historické pedagogiky a komeniologie v jubilejním roce Komenského 2020
— Jan Kumpéra
- 193 Kadlec, Petr, 2020. *Vzdělání – společnost – hospodářství. Utváření profesně-vzdělávací infrastruktury v Předlitavsku od poloviny 19. století do roku 1914 na příkladu rakouského Slezska*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 669 s., 24 s. obrazové přílohy
— Magdaléna Šustová
- 197 Valeš, Vlasta, 2020. *Der Schulverein Komenský: 150 Jahre tschechisches Schulwesen in Wien [Školský spolek Komenský: 150 let českého školství ve Vídni]*. Wien: Schulverein Komenský, 360 s.
— Martina Halířová
- 203 Bartošová, Jana, Šimek, Jan & Šustová, Magdaléna, 2019. *Od školdozorce k inspektorovi. Historie školní inspekce*. Praha: Česká školní inspekce, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 120 s.
— Jaroslav Müllner

**Bartošová, Jana, Šimek, Jan
& Šustová, Magdaléna, 2019.
*Od školdozorce k inspektorovi.
Historie školní inspekce.***

**Praha: Česká školní inspekce, Národní
pedagogické muzeum a knihovna
J. A. Komenského, 120 s.
ISBN 978-80-86935-46-1**

Jaroslav Müllner^a

^a Praha, Česká republika
jardamullner@seznam.cz

Historie školního dozoru je v odborné pedagogické literatuře popelkou. Je proto třeba vysoce ocenit počín obou spolupracujících vydavatelů a zejména autorů vydané publikace, kterým

vlastně otevřeli novou, velmi zajímavou kapitolu dějin pedagogiky a školství vůbec. Školní dozor či školní inspekce je v dosavadních publikacích, které se věnují dějinám vzdělávání v českých zemích, vesměs zmiňována okrajově, zpravidla jako součást školské soustavy, která zajišťuje dohled nad školami pro účely jejich řízení příslušnou autoritou, ať jí byla církev, vrchnost, města, univerzita, nebo stát. Tím spíše je záslužné a svým způsobem odvážné vytvořit „první systematické zpracování historie školské inspekce v českých zemích“ (s. 9), kterým autoři vstoupili na nové území historického výzkumu. Struktura a organizace inspekce škol totiž do značné míry ovlivňuje řízení vzdělávání, protože rozhodování o školách a jejich vedení závisí do velké míry na kvalitě informací, dnes bychom řekli dat, které má řídicí autorita k dispozici a na jejichž základě stanovuje pravidla fungování škol a rozhoduje o změnách všeho druhu.

Publikace je kromě úvodního slova Ústředního školního inspektora, úvodu a závěru, členěna do sedmi kapitol, obsahuje shrnutí v anglickém jazyce, seznam pramenů a použité literatury a bohatou obrazovou přílohu, rozprostřenou v textu samém, která přenáší čtenáře

do dobového kontextu, čímž podstatně zvyšuje atraktivitu a čtivost publikace. Obrazové přílohy pocházejí ze sbírek Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského a (po roce 1989) ze zdrojů České školní inspekce. Jednotlivé kapitoly se soustřeďují na jednotlivá historická období českých dějin, oddělená významnými dějinnými zlomy, které vždy měly významný dopad na osudy školství v českých zemích a tím i na organizaci školního dozoru a školní inspekce.

Jednotlivé kapitoly jsou zpravidla uvozeny kratším či rozsáhlejším vstupem, který obsahuje základní informace o historické situaci, o společenských, politických a ekonomických poměrech v daném období v českých zemích a o stavu školství u nás. Historický vývoj soustavy škol a zejména školního dozoru je pak ilustrován na životních osudech významných osobností, které se zásadně podílely na rozvoji nebo též úpadku škol, protože autoři se nebáli zařadit do této části i osoby, které zanechaly v historii českého školství velmi temné stopy. Tento koncept je velmi zdařilý, protože oživuje text publikace reálnými příběhy a činí ji velmi čtivou i pro laika, který se jinak touto problematikou nezabývá.

První kapitola obsahuje stručný exkurz do historie školství u nás od samého počátku, tedy od 10. století. Popisuje postupný vznik a vývoj farních, klášterních a katedrálních škol, význam vzniku Univerzity Karlovy a její vliv na rozvoj nižších škol. Jednotlivé epochy jsou (s patřičným důrazem na organizaci školního dozoru) ilustrovány na životních osudech významných historických postav, jako byl Adam Rosacius z Karlsperka, Martin Bacháček, Jan Jesenius, Jan Amos Komenský. Obsahuje také potřebný komentář ke změnám, které nastaly v českých zemích po bitvě na Bílé hoře a které byly úzce svázány s působením jezuitského řádu.

Od tereziánských reforem k roku 1868 popisuje vývoj školství a školního dozoru kapitola druhá. Vliv osvícenství zaměřil pozornost vládnoucího rodu, tehdy Marie Terezie a Josefa II., na roli státu ve vzdělávacích soustavách. V této oblasti byla oslabena moc církve a podstatně vzrostl vliv státu, a to včetně školního dozoru. V kapitole je poměrně podrobně popsána práce studijní dvorské komise, ve které se objevila řada mimořádných osobností. Na jejich osudech a osudech dalších významných odborníků, jako byli František Karel Kresl, Josef Messmer,

Jan Antonín Pergen, Johann Ignaz Felbiger, Ferdinand Kindermann, Ignác Richard Wilfling, Antonín Marek, Antonín Hlavan, Josef Regner, Karel Alois Vinařický a mnozí další, je popisován tehdejší reformní vývoj. Na malém prostoru, vezmeme-li v úvahu hloubku a převratnost změn ve školství v této historické epoše, se zde autorům podařilo stručně, ale výstižně a přehledně popsat na tehdejší dobu revoluční změny ve školském systému včetně rostoucí role školního dozoru. Vydáním „*Všebecného školního řádu...*“ 6. prosince 1774 došlo k vytvoření jednotného systému řízení škol, k vytvoření jejich struktury (školy triviální, hlavní a normální), vznikla možnost vzdělávání i pro dívky a byla zavedena, byť nepřímá, povinnost rodičů posílat děti do školy alespoň šest let. Byl stanoven základní povinný obsah vzdělávání, byly definovány kompetence a povinnosti pro jednotlivé stupně a orgány moci: „Náklady na triviální školy měly na starost obce a šlechta, výdaje hlavních škol byly zajišťovány z prostředků zemského fondu“ (s. 23). Podobně byly ustanoveny školní dozory: „Dozorem nad triviálními školami byl pověřen místní duchovní správce – farář. [...] Na ekonomické záležitosti školy dohlížel světský dozorce“ (s. 23). Dále byli jmenováni okresní školdozorci a nejvyšším úřadem v zemi byla Zemská školní komise pro Království české. Vrchním zemským školdozorcem byl kupříkladu výše zmíněný Ferdinand Kindermann.

Třetí kapitola se věnuje období mezi lety 1868–1918. Rakousko-vatikánský konkordát, upravující vztahy mezi Rakouským císařstvím a papežskou stolicí z roku 1855, který umožnil oddělit působení církve a státu ve vzdělávání, a prohraná válka s Pruskem roku 1866, která ukázala zaostalost společnosti, vytvořily situaci, kdy bylo možné a současně nutné přistoupit k zásadní reformě školství. Ta byla realizována novým školským zákonem ze 14. května 1869. Zákon přinesl novou organizaci i obsah výchovy. Školy byly rozděleny na obecné a měšťanské, byly stanoveny základní personální parametry, parametry dostupnosti, vzdělávání učitelů, obsah a rozsah vzdělávání a další závazná pravidla pro fungování škol. Jedním z klíčových ustanovení bylo následující: „nejvyšší řízení veškerého vyučování a vychovávání a dohlížení k němu přísluší státu“ (s. 51). Byly zřízeny školské úřady, které plně převzaly správu místo duchovních úřadů. Jednalo se

o třístupňový systém školních rad. Systém dozoru upravil pak další samostatný zákon z 8. února 1869 o dohledu nad školami. Největší tíha dozoru nad školami spočívala na bedrech okresních a zemských inspektorů. Ti neměli vůči místním školním radám ani školám či učitelům přímé řídicí kompetence, ale protože podávali zprávy a návrhy k okresním, respektive zemským školním radám, měly jejich případné výtky a doporučení velkou váhu. Mezi jejich povinnosti patřila také organizace učitelských konferencí a podpora dalšího vzdělávání učitelů. Tehdejší práce inspektorů a vývoj jejich činnosti je ilustrována na životě a díle Gustava Adolfa Lindnera, Beneše Metoda Kuldy, Františka Bílého, Josefa Auspitze, Josefa Peška a několika dalších osobností. Osvěžující je pasáž týkající se osudů inspektorů, kteří pocházeli z českých zemí, ale dosáhli významného postavení v zahraničí. Inu, v Čechách je málokdo prorokem.

Vznik samostatného Československa a jeho rozvoj až do tragického roku 1938 je předmětem kapitoly čtvrté. Nový stát v mnohém převzal legislativu z dob Rakousko-Uherska, včetně školství, ale některé změny bylo nutné učinit poměrně rychle. V první řadě šlo o sladění školské legislativy Předlitavska (Čechy, Morava a Slezsko) a Zalitavska, které spadalo dříve pod uherskou jurisdikci (Slovensko, Zakarpatská Rus), lišící se od rakouské. Zemské zřízení bylo ovšem zachováno. Dozor byl svěřen okresním školním výborům, jejichž odbornými referenty byli okresní školní inspektoři. Při návštěvě škol vykonávali kontroly veškeré dokumentace, materiálních podmínek, docházky dětí, dodržování osnov a obecné kvality výuky. V jejich kompetenci bylo též schvalování rozvrhů hodin, zpracování hodnocení učitelů a další činnosti. Jakkoliv byly jejich přímé řídicí kompetence minimální, požívali vysoké autority, neboť jejich dobrozdáním se řídil okresní školní výbor, který přímo řídil školy. Dále byly ustaveny zemské školní rady, jejichž úředníky byli zemští školní inspektoři. Ti dohlíželi mimo jiné na střední školy, na práci okresních inspektorů, okresních školních výborů a na činnost zkušebních komisí. Mezi jejich povinnosti patřil také dohled na práci učitelských ústavů připravujících učitele. Práce, radosti a strasti inspektorů, kteří pracovali často ve velmi složitých podmínkách, zejména v zaostalých částech státu, dobře ilustrují výňatky z dobových zápisů.

Také uvedení spisovatelů Eduarda Štorcha a Františka Flose v – čtenářstvu nejspíše neznámých – rolích školních inspektorů je výborným doplňkem historických faktů a souvislostí.

Létům německé okupace 1939–1945 je věnována pátá kapitola. Tato smutná doba je charakterizována snahou okupační moci české školství pokud možno co nejvíce zdevastovat a vést k zániku. Nedlouhý text nicméně obsahuje řadu zásadních informací o systematické likvidaci české vzdělanosti, které si dnes bohužel málokdo pamatuje a uvědomuje. Realita tehdejších represí je skvěle ilustrována na životě a „díle“ odpudivé osoby reprezentující okupační moc – inspektora Gustava Wenera.

Poválečná šestá kapitola popisuje pro další osudy českého školství zásadní období mezi lety 1945–1989. Bezprostředně po válce byla ústavním dekretem prezidenta republiky revitalizována školská legislativa z předválečného období. V roce 1948 byl vydán zákon č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství. Povinná školní docházka byla prodloužena na devět let a struktura škol se změnila. Základní vzdělání se odbyvalo nejdříve na pětileté národní škole, na níž navazovala čtyřletá střední škola. Dnešní střední školy, školy III. stupně, byly také maximálně čtyřleté. V roce 1953 pak nový zákon č. 31/1953 Sb., zkrátil základní vzdělání na osm let a střední všeobecně vzdělávací škola byla pouze tříletá. V roce 1960 se zase vše vrátilo do starých kolejí – základní škola byla opět devítiletá. A po roce 1968 se vrátila i čtyřletá gymnázia. Školní inspektoři se stali součástí výkonné moci, kterou zastávaly národní výbory, od okresních výše. Prováděli dozor na školách v podobných oblastech, jako tomu bylo například v meziválečném období, avšak s velkým důrazem na ideologii a politiku, včetně projevů a postojů učitelstva. Z té doby jistě existují dokumenty, zprávy a písemnosti, kterými by vše bylo možné ilustrovat. A jistě jsou ještě dnes mezi námi pamětníci, kteří by suchý výčet událostí osvěžili vzpomínkami na tuto dobu. Snad se v budoucnu podaří takové informace do textu zařadit nebo je postupně vyhledat a publikovat samostatně.

Sedmá kapitola se věnuje změnám po roce 1989, vzniku České školní inspekce a dalšímu vývoji do současnosti. Zákon č. 171/1990 Sb., kterým byl zásadně novelizován zákon č. 29/1984 Sb., přinesl do

českého školství zcela novou situací. Zanikl státní monopol ve vzdělávání, postupně vznikly soukromé a církevní školy, víceletá gymnázia, lycea a mimo jiné i Česká školní inspekce (ČŠI). Její postavení bylo pak následně upraveno a upřesněno zákonem č. 561/2004 Sb., školský zákon. Územní struktura ČŠI kopíruje krajské uspořádání. Inspektoři a kontrolní pracovníci vykonávají inspekční a kontrolní činnost ve všech oblastech vzdělávání – od pedagogické práce přes výsledky vzdělávání až po dodržování zákonů a závazných předpisů včetně obsahu vzdělávání, materiálních podmínek a ekonomického chodu škol. Autonomie ČŠI je vysoká, v podmínkách českého právního řádu mimořádná. Je tak v plné míře autonomní evaluační agenturou pro zjišťování informací o školách a školských zařízeních bez ohledu na zřizovatele. Její kompetence, práce, nástroje, práva a povinnosti jsou v této kapitole relativně stručně, ale přehledně popsány. Stálo by za úvahu, v kontextu předchozích kapitol celé publikace, oživit text konkrétními příklady ze života nebo připomenutím některých osobností, například těch, které stála za uplynulých 25 let v čele této organizace.

Publikaci *Od školdozorce k inspektorovi* je třeba ocenit nejprve za to, že otevřela dosud opomíjenou stránku historie školství. Lze se oprávněně domnívat, že se jedná o nové téma nejen u nás, ale i v jiných zemích. Ukazuje na nevelké ploše vývoj dozoru nad školami od raného středověku až po současnost. A jak už to u takového „pionýrského“ počínu bývá, otevřela tím řadu nových a zajímavých témat, které by mohly být inspirací pro další práci v této oblasti, což je mimořádně záslužné. Nový úhel pohledu na události minulé může docela dobře přinášet inspiraci pro řešení současných problémů. Přínejmenším může přinést poučení, na jehož základě nebude nutné opakovat chyby minulosti. Ocenit je třeba také celkové pojetí publikace. Kniha má potenciál oslovit širší publikum mimo pedagogickou odbornou komunitu a současně je dobrým zdrojem námětů pro další odbornou práci v relativně málo zpracované oblasti historie vzdělávání.